

ՏԱԳՆԱՊ, ՎԱԽՃԱՆ ԵՒ ԹԱՂՈՒՄ ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ Տ. Տ. ԶԱՐԻՆԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

15 Փետր. 1963ին, Զարին Կաթողիկոսը արտի տաղնապի մը հետեանքով կը փաթաղուէր Պէյրութի Ամերիկեան հիւանդանոց: Թէեւ իր վիճակը կը բարելաւուէր վերջին 24 ժամերու ընթացքին, սակայն կը մնար բժշկական խիստ հսկողութեան ներքեւ: Հոկտեմբերի յաջորդ խնամքներուն և հինգէ աւելի մասնագէտ բժշկներու հազմաւթեան, 18 Փետրուար, Երկուշաբթի կէսօրէ առաջ ժամը 10.30 ին, կը վախճանէր Զարին Կաթողիկոսը, իրական յաղանմով և սուգով համակելով բոլոր սիրակները:

Գուժկան հեռագիրներ կը շրջուէին Սիւրիայ, Կիպրոսի, Իրանի և Յունաստանի պատական ներկայացուցիչներուն: Ինչպէս նաեւ Ս. Էջմիածնի, Երուսաղէմի և Պալեստինայի նախագահական Աթոռներուն և Կիլիկիայի թեմի բոլոր առաջնորդներուն, նոյնպէս տեղւոյն քոյր համայնքներու պատկան, Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան նախագահին և Հ. Բ. Ը. Միութեան նախագահին:

Ժամը 2.30 ին, Սրբազան Առաջնորդը, ընկերակցութեամբ պատական հայ երեսփոխաններու, Կիւրթայ Զաքի նախագահական պալատը, և Հանրապետութեան նախագահ զօրավար Ֆուատ Շահապի կը հաղորդէ վեհին մահը: Իբրեւ սուգի արտայայտութիւն կը փակուին ազգային բոլոր վարժարանները և հաստատութիւնները:

Երեքշաբթի կէսօրէ հաք ժամը 2 ին, նախագահութեամբ Խորէն Սրբազանի և ընկերակցութեամբ թեմական առաջնորդներու, միարան հայրերու, քահանաներու, և ի ներկայութեան չորս երեսփոխաններու և ազգային իշխանութեանց ներկայացուցիչներու, հանգուցեալին զմասնաւոր մարմինը Ամերիկեան հիւանդանոցէն փոխադրուեցաւ Ս. Նշան Մայր Եկեղեցին:

Հանգուցեալ Զարին Կաթողիկոսի օծման և յաղորդաւորութեան փառահեղ հանդէսը տեղի ունեցաւ 23 Փետրուար, Շաբաթ օր, կէսօրէ առաջ ժամը 8.30 էն սկսեալ, Ս. Նշան Մայր Եկեղեցիին մէջ:

Առաւան ժամը 8 էն սկսեալ ժողովուրդին հեղեղը լեցուցած էր Եկեղեցին, առճարին չըջափակը, տանիքները և փողոցը: Եկեղեցական արարողութիւնը սկսաւ 8.30 ին: Օրուան պատարագին էր Յունահայոց Առաջնորդ Գերշ. Տ. Սահակ Եպիսկոպոսը: Եկեղեցւոյ դասերուն մէջ շարուած էին Երուսաղէմի Պատրիարք Ամեն. Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրաէրեան, Առաջնորդ Խորէն Արքեպս. Բարսեղան, Երուսաղէմի Լուսարարապետ Հայրիկ Եպիսկոպոս, Գերաշնորհ Տ. Տ. Սուրէն, Ղևոնդ, Տաճատ, Արտակ, Հրանդ Սրբազանները և միւս թեմական առաջնորդները և հազեարական հայրերն ու քահանաները:

Եկեղեցւոյ առաջամասը զբաւուած էր պատական բարձրատիճան դէմքերով, ազգային կազմակերպութեան ներկայացուցիչներով և թեմերէն եկած պատուիրակութիւններով:

«Ողջոյն»էն առաջ տեղի ունեցաւ օծման սրտայնջ արարողութիւնը: Ս. Աթոռոյս Ամեն. Ս. Պատրիարքը օծեց Երանանշնորհ Զարին Հայրապետին ճակատը, սրբալոյս միւռննով, իսկ Խորէն Սրբազան օծեց աջ ձեռքը: Առաջին դամբանականը խօսեցաւ Պատրիարք Հայրը, իսկ երկրորդը՝ Խորէն Արքեպս. Բարսեղան:

Յաւորաւ Ս. Պատարագի, վեհին դադար պատական հայ երեսփոխաններու և ազգային իշխանութեանց ներկայացուցիչներու կողմէ աւամբարձ տարակցաւ Եկեղեցիէն դուրս, ուր հաւաքուած էր ծագածաւոր բազմութիւն մը, երկիւղած յարգանքի և սուգի մէջ: Զինուորական

պահակագույնը զենքերը խոնարհած կ'առաջնորդէր Ս. Նշանի երկսեռ զոյրաց դասը: Զինուորական նստադասումը կը քալէր դադողին առջեւէն, մահերգներ հնչեցնելով: Յետոյ կուգար ձիաքարշ մեռելակառքը, իսկ անոր ետեւէն՝ աւսամբարձ դադողը վահին: Դադողին երկու կողմերէն կը յառաջանային վարդապետներ, քահանաներ և սարկաւաղներ: Բարձրատախճան եկեղեցականութիւնը, թափօրապետութեամբ Ամեն. Տ. եղիշէ Պատրիարքի, քաղաքական և ազգային զէմքերը կը հետեւէին դադողին: Աննախընթաց էր թափօրը սրուն առաջամասը հասած էր արդէն Պարճ, երբ տակաւին ժողովուրդին մէկ մասը հաղիւ կը սկսէր շարժիլ Ս. Նշան եկեղեցւոյ առջեւէն:

Թափօրի անցքին, ճամբուն երկու կողմերը, փակ էին բոլոր խոնաւթները: Արմաւենիի ճիւղեր և սեղորակներ ամբողջ ճամբուն երկայնքին կախաւած էին պատշգամներէն: Իսկ տանիքներն աւստաւշգամները լիցւած էին մարդկային բազմութիւններով: Հսկայ թափօրը Պարճ Համաւան անդին, անձրեւի ներքեւ, հասածին հետոյ, սերկէ ինքնաշարժներով դադողը տարուցնաւ Անթիլիաս:

Կիրակի 24 Փետրուարին, Անթիլիասի Տաճարին մէջ տեղի ունեցաւ Հանգուցեալ Զարհ Կաթողիկոսին թաղման արարողութիւնը: Ժամը 9 ին սկսաւ Ս. Պատարագը: Արարողութեան ներկայ էին Ն. Վ. Վարչապետ Ռաշիա Քարամէ, որ կը ներկայացնէր Ն. Վ. Հանրապետութեան նախագահը: Ներկայ էին բազմաթիւ նախարարներ, պետական անձնաւորութիւններ և դեսպաններ: Ներկայ էին նոյնպէս, եկեղեցւոյ զոյր դասերուն մէջ, քոյր քարանուսնութեանց ներկայացուցիչները:

Պատարագի ընթացքին, Դպրեմանքի Տեսուչ Հոգշ. Տ. Դարեգին Վրդ. Սարգիսեան ֆրանսերէն լիզւած կարդաց ապաւորիչ դամբանական մը, անդրադառնալով վահի կեանքին ու գործին: Յետոյ, եկեղեցական դասը, Հանգուցեալի դադողին շուրջ բոլորուած, կատարեց հոգեհանգստեան պաշտօնը, նախագահութեամբ Ամեն. Տ. եղիշէ Ս. Պատրիարքին:

Պաշտօնական հիւրերը մեկնելէ առաջ վահարան քարձրացան, անգամ մը ևս իրենց ցաւակցութիւնները յայտնելու կարէն Սրբազանին և Կիլիկիոյ Միաբանութեան:

Ս. Պատարագէն ետք, դադողը վարդապետներու կողմէ աւսամբարձ և ժողովուրդի արցունքներու մէջէն առաջնորդուեցաւ զէպի իւր վերջին հանգստարանը, սւր տեղի ունեցաւ թաղման արարողութիւնը: Հրամայար վերջին դամբանական խօսեցաւ Գերշ. Տ. Ղեւոնդ Սրբազանը, որմէ վերջ ընդհանուր յուզումին մէջ երգուեցաւ վահին շառ սիրած Եկիլիկոս երգը:

ՔԱՆԱՍԱՌԻՆԵՐԸ

Մարտ 31-ին մահուան քառասունքն էր Հանգուցեալ վահին, ինչպէս նաեւ Անթիլիասի Ուխտի Օրը: Բարձրանորձ Տեղապահ Խորէն Սրբազանի հրաւերով, Ամեն. եղիշէ Սրբազան Պատրիարքը Անթիլիաս գնաց, նախագահելու եկեղեցական արարողութեանց, ինչպէս նաեւ պատարագելու և քարոզելու այդ առիթով:

Կիրակի առաւելուն սկսեալ, եկեղեցիին բակն աւ վահարանը լիցւան էին ժողովուրդի բազմութեամբ: Ժամը 9 ին Ամեն. Տ. եղիշէ Ս. Պատրիարքը պատարագելի զգեստաւորւածով վահարանէն իջաւ և չքեղ թափօրով մուտք գործեց Մայր Տաճար:

«Հայր մեր»էն առաջ, Պատարագիչ Պատրիարք Սրբազանը խօսեցաւ հետեւեալ սրտազրու քարոզը: —

«Երա՛ն սպասեաց զի եմա միկարեցին»:

Սուգը, որ տակաւին քառասուն օրեր առաջ մեր սիրտերը մղձկեց, մահուանը առջեւ ամենաւս սիրելի Զարհ Կաթողիկոսին, բոս ինքեան իմաստ մը պիտի չստաննար, եթէ միտթարութեան դրուականով չբացուէր մեր հոգիներուն մէջ: Աւետարանի այս ճշմարտագանցութիւնը, որով կ'երանուին սպասարները, ակնարկութիւն չէ անտարակոյս մարմնաւոր միտթարութեան, որուն մէջ տակաւ կը թեթեւան մեր սիրելիներու մահուան

Փառասունօրյա հաղթանակի երեսնամյակի կոթողի բացման և հաղթանակի խորհրդանշանների ցուցման արարողությունը, 1963 թ. մարտի 27-ին

ցուն ու կսկիծը, տկնարկութիւնը չէ նայնպէս մոռացութեան՝ որ ժամանակի ընթացքին կը բաժէ մեր սրտին վէրքերը: Այս բոլորը կարելի է կոչել մարմնաւոր մխիթարութիւն, այսինքն քիչ քիչ մոռնալու վարժութիւնը մեր սիրտ-լիններուն:

Աւետարանի սգաւորներուն խոստացածը՝ հոգեկան մխիթարութիւնն է, ուր վիշտերը չեն մոռցուիր, յիշատակները չեն թաւաժիր, այլ վերապրած նոր կեանքով մը, հոգեւոր ներկայութեամբ մը, կը շարունակեն մնալ մեզի հետ, աւելին՝ իրենց կենդանի ներկայութեամբ մեր հոգին կարող կը զառնայ վերցնելու ոչ միայն վիշտերու բեռը, այլև նոր ոյժով տանելու կեանքին զառնութիւններն ու դժուարութիւնները. սրովհետեւ կեանքը ուրիշ բան չէ, բայց բեռ մը պարտականութիւններու, զորս պատուով պէտք է կրել:

Այն ինչ որ կ'ընէ եկեղեցին իր մարտիրոսներուն և սուրբերուն համար: Եկեղեցին չի մոռնար այդ հերոսները, կ'առնէ զանոնք իր կեանքին մէջ, նոր ուժեր հանելով իրենց յիշատակէն: Եւ կամ, աւելի պատկերաւոր բացատրութեամբ մը, անոնց ոսկորներէն սրինգներ շինելով կ'երգէ անոնց սէրն ու մեծագործութիւնը, անցեալի յիշատակը վերածելով ազգայի փառքին:

Այսպէս է որ կը գոյաւորուին մարդկային գաղափարախոյսեր, զոր իւրաքանչիւր սերունդ յաճախ գիտէ ստեղծել իրեն համար, անոնց փոխ տալով լեզուն իր սեփական մտածումներուն և ներշնչումին: Որովհետեւ անցեալը գիտակից ժողովուրդներու համար յիշատակներու շարք մը չէ միայն, ոչ ալ պատկերաբան մը, այլ կենդանի հաղորդակցութիւն մը, որուն հրաշքին մէջ իրարու քով կու գան անցեալը, ներկան և ապագան, կազմելով անխզելի և սկիի չզթայ մը, իրմէն իրեն վերբերում:

Նայնը չէ՞ որ կ'ընեն արուեստագետները, իրենց վիշտերէն, իրենց վէրքերէն երգեր հիւսելով, այսինքն ցար վերածելով սգեղէն իրականութեան, տեսիլքի, յայանութեան և ստեղծագործութեան:

Ծնորհիւ այլակերպման այս հրաշքին հոգիները ոչ միայն իրենց մխիթարութիւնը կը գտնեն, այլ նաեւ կը հաղորդակցին հասարակաց այն իտելալին՝ որ մեր ներքին արժէքն ու նմանութիւնը կը կազմէ:

Մեռելները չեն ապրիր երբ իրենց երազը մեռնի, և ողջերը կը մեռնին երբ մեռելները լռեն: Վա՛յ այն ժողովուրդին որ երկրորդ անգամ կը մեռնէ իր մեռելները:

Ահա թէ ինչու առանց ներհնման չկարողանա մխիթարութիւն: Կարենալ իրականացնելու յիշատակ մը, իտելալ մը և զորք մը, մենք եկեղեցիին և քերթողներուն նման պէտք ունինք ներշնչման, կեանքի եղբարականութիւնը փոխակերպելու ուրախութեան, մխիթարութեան: Եթէ այս ոգիով կարենանք վերապրեցնել մեր մէջ Հանգուցեալը իր առաքինութիւններով և իտելալներով, մենք երանելի սգաւորներ ենք, այլապէս հոգին և մոռցումին մխիթարութիւնը կայ միայն մեզի համար, այսինքն յոյսի աստուածային ծրարանին փոխարէն, սրգակեր ըլլալու մահալ վախճանը:

Եթէ իր մահովը պիտի անէ անոն իր մով սնուցուած գեղեցիկ յոյսերն ու երազները, պիտի բանադատուէինք իրաւունք տալու Համէլայի մեծ պատմիչին, որ սովոր էր ըսելու. «Բան մը կայ կործան այս աշխարհի մէջ որ կը հեղնէ միշտ ինչ որ մեզի կը թուի լաւագոյն և բարի, բան մը որ մարդկային իրերուն հետ կը խաղայ»:

Բայց մենք պիտի չուզէինք իր յիշատակին առջև այս տարտամ հայեցողութեամբ նայիլ մարդերու կեանքին ու դերին, երբ գիտենք թէ ան իրապէս աշխիւ էր ու բարի, և համակ նուիրում իր ժողովուրդին և Աւետարանին, կարենալ ըսելու առաքեալին հետ. «Ուրախ պիտի ըլլամ եթէ նուիրուիմ ձեր հաւատքի գոհին ու պաշտօնին»:

Նուիրուիլ, բայց ո'չ այն հրապարակներուն՝ որոնք կը թակարդեն աշխարհաւէրը, ո'չ փառքին՝ որ կը խորէ անմիտը, ո'չ իշխանութեան՝ որ կը շլմորէ անձնապաշտը, այլ նուիրարեւուիլ այն զգա-

ցումներով՝ սրանցմով ծնողքը իր գուակներուն, վարդապետը իր աշակերտներուն, բարին իր համոզումներուն և քահանան իր ժողովուրդին վրայ կը սրբուի։ Նուիրուիլ կը նշանակէ քառութեան հեղումն ըլլալ իր գործին։

Հանգուցեալ կաթողիկոսը ունէր նուիրումի այդ ոգին։ Լուսատեա ու համբերող, անպատրուակ և անկեղծ, նման աղբիւրներու գուլալ ջուրին և արեւու ճառագայթին, բաշխուիլ կ'ուզէր բոլորին անխափր։ Դժնդակ եղան պայմանները և կարծր սիրտերը, սպասեց նախախնամութեան քողցր աննարկին, հանգամանքներու նպաստաւոր դասաւորման, սրանք կ'ուշանային սակայն, ընելու այն՝ ինչ որ կը զգար թէ պարտ էր ընել, իրեն հոգեւոր պետ և հանրային գործիչ, նուիրական իր պաշտօնին մէջ։ Իր մահով՝ քողցր շնորհք մը և այժ մը կը պակսի Հայ Եկեղեցւոյ և ժողովուրդի կեանքէն։

Նկարներ կան սրանք առաջին ականորկով չեն դրուել մեզ, բայց սրանց սրբան նայինք՝ այնքան կը գեղեցկանան։ Այսպէս էր Զարեհ սքանչելին և այսպէս պիտի մնայ շատերու յիշողութեանը մէջ, սրբան տարիները հեռացնեն մեզ իրմէ, նման գլուխ գործոց պատկերի մը, սրմէ սրբան սր հեռանաք, անիկա այնքան աւելի յատակ և գեղեցիկ պիտի երևի մեզի։ Երանի՜ անոնց որ կրնան մահուան մէջ գեղեցկանալ։

Հանգիստ և խաղաղութիւն իր հոգիին։

Յաւարտ Ս. Պատարագի կազմուեցաւ թափօրը։ Պատրիարք Հայրը, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի աջը ձեռին, Գերշ. Տ. Տաճատ Արքեպս., Հոգշ. Տ. Գաբեգին Վրդ. և Միաբան Հայրեր սրբազան այլ մասունքներ բռնած, թափօրով ուղղուեցան դէպի Վեհին գերեզմանը, ուր տեղի ունեցաւ հոգեհանգստեան սրտայոյզ արարողութիւնը։ Յաւարտ արարողութիւններու, դամբանականներ խօսեցան ձէգիբէի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Տաճատ Արքեպիսկ. և ԱնՉԱյի Նախագահ Պր. Ծօրճ Մարտիկեան, որ մասնաւոր կերպով Վեհի քառասունքին ներկայ գտնուելու համար եկած էր Միացեալ Նահանգներէն իր յարգանքը մատուցանելու։ Պր. Մարտիկեան իր յուզիչ և լալահառաչ դամբանականէն վերջ, Հանգուցեալ Զարեհ կաթողիկոսի հոգակոյտին վրայ սիրեց ափ մը հող Հայաստանի, յայտնելով թէ Վեհի յիշատակին կը բերէր գոհարներէն աւելի թանկ և նուիրական նուէր մը՝ հող հայրենի։

Այսպէս կատարուեցաւ նաեւ քառասունքը հանգուցեալ Զարեհ Հովապետին, որ երիտաւարդ հասակին մէջ փակեց իր աշփերը, սուգի մտանելով բովանդակ հայ ժողովուրդը։

«Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի»։

